

Rezistența prin cultură în Basarabia în sec. al XIX-lea. Predica religioasă

Zamfira MIHAIL

Abordarea discuției despre români majoritari / minoritari ne conduce spre una dintre problemele în curs de cercetare, și anume spre românii majoritari din Basarabia, aflați în secolul al XIX-lea, după 1812, sub ocupație țaristă. Populația românească, mai ales cea din zonele rurale a putut să-și păstreze ființa națională pentru că a continuat să vorbească doar limba română, dar în centrele urbane vorbitorii limbii române, deși majoritari, au fost constrânși, printr-o politică de deznaționalizare forțată, să folosească limba administrației și a puterii politice. Și, prin intermediul școlii, să se instruiască numai în limba rusă.

Legăturile neîntrerupte cu limba vorbită în celelalte provincii românești au constituit mijlocul de realizare a echilibrului între tendințele acaparatoare, cu deosebire a terminologiei administrative care se infiltra în limbajul oral și scris, cu consecințe dezastruoase pentru topica frazei și păstrarea, nealterată, a structurii latine a limbii. Consecințe mult mai perfide, insidioase, se generalizau prin faptul că ocupantul era de aceeași religie¹, ceea ce îl proiecta, în mentalitatea populară, pe un palier superior, întreaga viață sufletească fiind subsumată acestei „aserviri”, din punct de vedere administrativ, a bisericii locale ierarhiei superioare moscovite, care își trimitea în această zonă de frontieră a Imperiului oamenii ei, pregătiți și reprezentativi din punct de vedere etnic².

Una dintre manifestările în care slujitorul (preot sau diacon) vorbește direct colectivității din biserică, fără să poată fi constrâns să reproducă un text fix, este *predica* (omilia sau didahia). Predica în Biserica Ortodoxă Română este una, aceeași în întreg spațiul de limbă română, pentru că și spiritualitatea românească este o realitate unitară de-a lungul secolelor, fără să fie uniformă, făcând dovada, și prin aceasta, a unității de neam. Am abordat această problemă din punct de vedere lingvistic în lucrarea *Limba română în scrieri parenetice din Basarabia*³, acum vom dezvolta considerațiile despre canonul literar al genului.

Am început cercetarea stăruiind asupra unor manuscrise cu texte de predici, alcătuite sau transcrise în Basarabia în sec. al XIX-lea, necunoscute încă în literatura de specialitate. Predica este un mijloc de pastorație care a contribuit, în condițiile grele ale

---

¹ This quest has lead ...to what Mircea Eliade calls „the irreducibly *real* in the world” to the main substratum of cultural activity in past century – Orthodoxy”, Al. Duțu, *Political Models and National Identities in “Ortodoxe Europe”*, Babel Publishing House, București, 1998, p.8.

² După moartea mitropolitului Gavriil Bînulescu Bodoni, toți ceilalți ierarhi numiți în Basarabia au fost de origine rusă.

³ Zamfira Mihail, *Limba română din Basarabia în scrieri parenetice (1812-1865)*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2001. Unele dintre argumentele prezentei lucrări au fost expuse și în teza mea de licență în teologie pastorală, susținută în iunie 2001 la Universitatea București, Facultatea de Teologie Ortodoxă.

jugului străin, la continuitatea și unitatea limbii române. În predica scrisă din Basarabia a fost folosită limba română adecvată la normele limbii literare generale.

În analiză am avut în vedere doar unele texte de predici alcătuite în limba română și nu traduceri impuse de către oficialitate. În prealabil a fost necesară delimitarea „predicii de la amvon” de „învățătură”, care constituia nucleul acțiunii de catehizare desfășurată permanent de către biserica ortodoxă.

Subminarea limbii române în biserică începuse de timpuriu și se făcea prin toate mijloacele, deseori în forme subtile. În perioada arhipăstoririi lui Dimitrie Sulima (1821-1844) s-a introdus obligativitatea abonării clerului la reviste bisericești în limba rusă. Ea se cumula cu restricțiile din toate școlile privind folosirea limbii române. Doar slujbele bisericești continuau să se officieze în limba română și, în legătură directă cu această tradiție, și predicile au putut continua să fie expuse în limba română.

În 1812, Sinodul rus a înființat, fără nici o consultare cu Mitropolia Moldovei, Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului. Prima prevedere a Sinodului Bisericii Ruse din 1813 a obligat *Tipografia Exarhicească* din Chișinău, înființată din inițiativa Mitropolitului Gavriil, să tipărească numai lucrări traduse din slavonă. În realitate, în prima jumătate a sec. al XIX-lea toate cărțile bisericești apărute la Chișinău sunt de fapt retipăriri ale edițiilor de Iași, Neamț, Buzău, Buda, Blaj sau Râmnic, cărora, pentru necesitățile de respectare a „literii” legii li se puneau pe foaia de titlu un adaos că ar fi fost „traduse din slavonește”, ceea ce era, în unele cazuri, adevărat, deoarece fuseseră transpuse din această limbă în ediția originală. Dar ele purtau girul lingvistic al limbii române literare folosite și în celelalte provincii românești. Printre aceste tipăriri s-au aflat, mai ales după 1871, și cărți de predici traduse din limba rusă în limba română⁴.

Limba română scrisă în Basarabia în perioada 1812-1918 a fost folosită în toate categoriile de texte⁵. Dintre cele 42 de cărți tipărite în perioada 1812-1830, 31 sunt cărți de cult, iar pentru perioada de până la 1918 ponderea publicațiilor religioase reprezintă 70 % din tipăriturile în limba română. Răspândirea scrisului în limba română s-a făcut însă, și prin numeroase manuscrise, copiate sau aduse ca atare în Basarabia și folosite acolo de-a lungul anilor. Afirmația noastră că manuscrisele religioase în limba română au fost folosite în cursul secolului al XIX-lea este atestată de gradul lor de uzură și de însemnările pe care le poartă.

I. Circulația unor texte de predici în Basarabia.

Manuscrisul predicilor lui Antim Ivireanu (1814)

O copie a predicilor Mitropolitului Antim Ivireanu a fost identificată în Basarabia încă în anii interbelici de Paul Mihail⁶. Comunicarea datelor despre manuscris s-a făcut în 1973⁷ și am reluat, in extenso, cercetarea variantei aflată în Basarabia, în vederea

⁴ *Ibidem*, p.XVIII.

⁵ Pe lângă corpusul de texte avut în vedere în lucrarea: Paul Mihail și Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, I, 1812-1830, Editura Academiei, București, 1993, 412 p., am luat în considerație și tipăriturile înregistrate în volumul al II-lea, aflat sub tipar.

⁶ Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Editura Știința, Chișinău, 1993, p.253.

⁷ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Document în replică. Un manuscris din 1814 al Predicilor lui Antim Ivireanu*, „Manuscriptum”, 1973, nr.2, p.170-173. Cf. și Paul Mihail, *Predicile lui Antim Ivireanu – contribuție unificatoare a limbii române literare*, în „Studii Teologice”, 1974, nr.1-2, p.53-59.

tipăririi ei⁸. Interdicțiile momentului nu au permis folosirea numelui de Basarabia și nici indicarea locului unde s-a făcut copierea. Facem acum cuvenitele completări.

Volumul nu are consemnat numele copistului și nici un fel de altă însemnare. În textul propriu zis, la f.130 este menționat anul 1814 (în ediție, în același loc, apare anul 1710; prin urmare copistul a actualizat referința).

Prototipul de pe care a fost copiat manuscrisul din 1814, la un secol după moartea lui Antim, presupunem că a avut la bază un manuscris apropiat de varianta ms. BAR 3460, despre care se știe că a fost copiat în perioada 1722-1725 de Efreem, grămatic din București (considerat de G. Ștrempel, manuscrisul A, folosit ca text de bază pentru ediție⁹). Manuscrisul de bază de pe care s-a făcut copierea manuscrisului din 1814 presupunem că a fost dus din Țara Românească în Moldova de către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în calitatea sa de Exarh în Principate, începând din 1808. Titulatura Domnului (cărui i se adresa Antim) a fost schimbată cu o titulatură a Împăratului Rusiei și apare chiar numele lui: „Împărat Alexandru Pavlovici” (f.280 v., rândul 8).

Manuscrisul de față este o dovadă foarte prețioasă despre circulația predicilor Mitropolitului Antim, cu atât mai mult cu cât editorul G. Ștrempel (op.cit., p.XLIV) a susținut că „manuscrisele predicilor lui Antim Ivireanu au avut o circulație destul de restrânsă”. Manuscrisul din 1814 dovedește, din contra, faptul că și după un secol predicile sale erau prețuite și folosite, precum și persistența destinației de expunere orală, prin faptul că predicile sale au fost transformate în „cazani”, care se citeau regulat la sfârșitul Liturghiei (la începutul fiecărei predici este consemnată formula „bлагословеште părinte a cetii”). Existența colontitlului precum și începutul fiecărei predici pe o pagină nouă indică faptul că manuscrisul din 1814 a urmat modelul cărților tipărite și prin însuși acest element dovedește că, de la începutul copierii lui fusese destinat pentru lectură publică.

Faptul că manuscrisul copie din 1814 era destinat unei folosiri generale se vedește și prin transformarea *Cuvântului de învățătură asupra omului mort*, rostit inițial la moartea Doamnei Pulcheria Mavrocordat (ed. G.Ștrempel, p. XLIV) și a *Învățăturii când se face parastas*, în cuvântări care se pot rosti la orice înmormântare sau parastas. De aceea, în aceste două predici, formula de adresare: „această de bun neam și cinstită cucoană” (care apare în toate manuscrisele ediției), în manuscrisul din 1814 este generalizată: „acest cinstit boieriu, sau cucoană, sau care a fi” (f.296 v.) și, în loc de „Dumnezeu să o ierte”, se invocă “Dumnezeu să-i ierte”.

Folosirea în Biserica din Basarabia a manuscrisului copie din 1814 a avut un rol de seamă în răspândirea creației lui Antim Ivireanu, care a contribuit la statornicirea unui anume stil retoric al creației omiletice românești. Iar tâlcuirile sale au ajutat generații după generații de credincioși să pătrundă înțelesul Cuvântului Evangheliei; pentru că el însuși mărturisește: „Tâlcuirile îndrăznesc a zice că sânt mai bune decât

---

⁸ Zamfira Mihail, *Un manuscris al „Predicilor” lui Antim Ivireanu*, în „Episcopia Râmnicului. 500 de ani de la înființare (1503-2003)”, sub îngrijirea lui Ioan Șt. Lazăr și C. Cîrstea, Editura Adrianso, Râmnicu Vâlcea, 2005, p.151- 155.

⁹ Antim Ivireanu, *Predici*, ediție de G. Ștrempel, Editura Academiei, București, 1962 și în Antim Ivireanu, *Opere*, Editura Minerva, București, 1972.

citania Sfintei Evanghelii fără înțelegere”¹⁰. Rolul soteriologic și de misiune creștin-ortodoxă a fost cel care a impus permanenta actualitate pastorală a predicilor marelui Mitropolit care a contribuit și poate încă să mai contribuie la edificarea sufletească a creștinului și prin nuanța estetică și antropologică. Ca metodă el are pe de o parte persuasiunea rațională (claritatea, logica și ordinea progresivă) a expunerii, deci planul său e specific, iar pe de altă parte podoabele sale de stil (figurile retorice) sunt adecvate stilului sacru¹¹.

Mitropolitul Antim nu a „improvizat” rostirea sa, el a urmat strict regulile omileticii, având în minte pilda oratoriei bizantine, și îndeosebi pe Ioan Hrisostom și Theofilact. Cuvântările sale dezvoltă învățături dogmatice și morale, înălțând laude Mântuitorului Iisus Hristos, Maicii Domnului și Sfinților. În expunerile sale, care conțin deseori pasaje de fină exegeză teologică, abundă referirile la *Vechiul și Noul testament* (numai în manuscrisul din 1814, în interval de 10 pagini (f.124 v – 134 v) apar 18 asemenea referințe. De asemenea se fac trimiteri la cărțile și comentariile Sfinților Părinți, la texte de slujbă. Comparațiile și parabolele sunt cele mai folosite. Din Sfinții Părinți Atanasie și Dionisie Areopagitul, Antim desprinde unele tâlcuiri, dar citează și spusele unor filosofi greci: Socrate, Anaxagoras, Aristotel, Democrit, Hesiod), atunci când se referă la cele patru „stihii”. Originalitatea predicii sale este deplină și s-a stabilit cu argumente că nu a fost cu nimic „îndatorat” lui Ilie Miniș, așa cum s-a susținut în multe articole¹². Construcția fiecărei predici urmează un plan riguros: după *introducerea* în subiect și *formula de adresare* (plină de smerenie creștină), urmează *exordiul* (având ca punct de pornire imagini din realitatea înconjurătoare ori unele principii și maxime evanghelice), *tratarea* (în care se face loc uneori tâlcuirii alegorice pentru adâncirea unor idei) și, în fine, *încheierea*.

Predicatorul trece cu ușurință de la fervoarea și evlaviea celui care slăvește puterea divină, la ținuta sobră și elevată a eruditului care vorbește în parabole, de la accentele intempestive, violente, uneori sarcastice, ale celui indignat de corupția moravurilor, înfierând vanitatea, delațiunea, fățarnicia, desfrâul și alte păcate, la argumentele de bun simț, la tonul blând și cald de bun păstor. Cadența internă a frazării predicii, de obicei retorică solemnă, capătă câteodată, ca de pildă în prinosul de laude adus Fecioarei Maria, o vibrație poematică.

Credincioșii din bisericile Basarabiei, care ascultau cu evlavie textul poetic al predicilor Mitropolitului Antim, pe lângă zidirea sufletească și întărirea în lupta pentru mântuire, căpătau și elemente de vorbire românească frumoasă, care ținea aproape sufletul lor de cel al Neamului.

¹⁰ Analiza pe larg a omiliilor Mitropolitului Antim, la Gh. Comșa, *Istoria predicii la români*, București, 1921; Constantin I. Duțu, *Panegiricul ca formă a predicii în trecut și astăzi. Actualitatea lui pastorală*, București, 1991, p. 146, Vasile Gordon, *Predica ocazională*, București, 2001, p.116, 134, 222 ș.a,

¹¹ Constantin I. Duțu, *op.cit.*, p.247.

¹² Cf. și Dan Horia Mazilu, *Literatura română barocă în context european*, Editura Minerva, București, 1996, p.87-88.

Circulația *Cazaniei* lui Varlaam în Basarabia în sec. al XIX-lea

Manuscrisul *Cazaniei* lui Varlaam a fost semnalat, ca și manuscrisul *Predicilor* lui Antim, în perioada interbelică, de Paul Mihail¹³.

Lucrarea Mitropolitului Varlaam, *Carte românească de învățătură, dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svinți mari*, tipărită la Iași, în 1643, are o structură complexă și un triplu caracter: omiletic, liturgic¹⁴ și hagiografic. Cuprinde 75 de predici, care se rostesc (în mod general se citesc la strană), așa cum se menționează în titlu, duminica, la cele 12 praznice împărătești și la cei mai mari sfinți.

Predicile sunt în marea majoritate *omilii tematice* (având ca temă pericopa evangheliei zilei). Urmează, ca număr de subiecte, *panegiricele* care se referă la viețile Sfinților Apostoli Petru și Pavel, a marilor Ierarhi ai Bisericii, Sfântul Nicolae, la Sfinții făcători de minuni: Dimitrie, Gheorghe, Teodor Tiron, precum și la viețile Sfinților care au legătură nemijlocită cu Biserica din Moldova, Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava și Sfânta Parascheva.

O altă categorie de predici sunt *pareneze* moralizatoare, care pot fi considerate în același timp *predici morale*, ce conțin sfaturi pentru înfrânarea viciilor și a patimilor precum și îndemnuri pentru facerea de bine și iubirea aproapelui. În sfârșit, două dintre predici sunt *apologetice (misionare)*; în ele se atrage atenția credincioșilor români asupra devierilor de la tradiția bisericii ortodoxe datorate protestantismului. Considerăm că alcătuirea acestei ultime categorii de predici își găsește explicația în apariția *Cazaniei* în anul următor după marele Sinod de la Iași, la care participase și amfitrionul, Mitropolitul Varlaam, și unde se dezbătuseră marile probleme ale dogmelor ortodoxe și se formulase textul primului Catehism ortodox, *Mărturisirea de credință*.

În cea mai mare parte *Cazania* se bazează pe izvoare bizantine dar au fost preluate elemente din tradiția bisericească slavonă precum și din texte românești mai vechi, în special coresiene. Influența scrierii *Comoara* a lui Damaschin Studitul se resimte cu deosebire în *predicile ocazionale* rostite la înmormântarea diferitelor personalități, dar și în *panegirice* la Învierea Domnului, la Înălțare sau la Coborârea în iad. Totul însă a fost topit de harul Mitropolitului, care l-a condus spre o exprimare originală, plină de duhul frumuseților limbii române, cărora le-a adăugat culoarea talentului său. Proprie lui Varlaam este tendința de a face accesibile prin pilde, prin comparații sugestive sau prin metafore o serie de adevăruri dogmatice și de subtilități hermeneutice. Principala calitate – sub aspectul formei – a predicilor Mitropolitului Varlaam este cea de expresie artistică a limbii literare.

Cazania a fost la baza numeroaselor reeditări ale predicilor în ediții pentru uzul bisericesc. Florea Mureșanu¹⁵ a analizat edițiile care au reprodus întregul text sau texte din 1643. Acestea sunt: *Cazania* tipărită la Mănăstirea Dealu, în 1644;

---

¹³ Paul Mihail(ovici), *Varlaam. O copie din 1731 a Cazaniei sale*, în „Revista Critică”, Iași, 1930, nr.3-4, p. 202-205.

¹⁴ Predica este și *act liturgic*, așa cum a demonstrat în studiul său *Predica – act liturgic* („Telegraful Român”, Sibiu 1-15 sept.1988, p.5) Vasile Gordon, pentru că ea face parte integrantă din *atmosfera liturgică a Bisericii. Cuvântul lui Dumnezeu se aude în Biserică și prin Biserică, pentru că numai în Biserică trăiește el*, ap. pr. dr. Ilie Moldovan, *Cuvântul lui Dumnezeu în Scriptură și Tradiție*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LXV, 1989, nr.3, p.27.

¹⁵ *Cazania lui Varlaam 1643-1943*, Cluj, 1944.

Chiriacodromionul sau Evanghelia învățătoare, Belgrad, 1699¹⁶; *Chiriacodromionul*, București, 1732, *Cazania*, Râmnic, 1748; *Cazania*, București, 1765; o altă ediție, tot la București, 1768; o a doua ediție la Râmnic, 1781; o a treia ediție la Râmnic, 1792; *Cazania*, Buzău, 1834; *Cazania*, Sibiu, 1850; *Cazania* de la București, 1850; ediții școlare, tot acolo, 1894; și ediții succesive, la București, 1898, 1903, 1911 (în total, 15 ediții). Prin folosirea integrală a textului lui Varlaam în atâtea ediții, se poate afirma că umbra marelui Mitropolit a stat strajă în biserica românească.

Tipăritura de la Trei Ierarhi a fost scoasă în patru tiraje succesive și s-a răspândit în toate zonele locuite de români. Sunt diferențe între foile de titlu ale diferitelor tiraje și între caracterele literelor folosite, care, datorită uzurii, au fost înlocuite în aparițiile mai târzii. Dar ediția este unică, în sensul că ea este formată în 505 foi, împărțită în două părți. Partea întâia cuprinde cazaniile duminicilor anului bisericesc și cele ce se citesc în Sâmbăta lui Lazăr, în Vinerea Mare, din Săptămâna Patimilor și Sâmbăta în Săptămâna Patimilor (în total 382 foi). Partea a doua, compusă din 116 foi, cuprinde cazaniile de la cele 12 Praznice Împărătești de peste an și din zilele Sfinților Mari. Fiecare cazanie reproduce întâi pericopa evangheliei și apoi cuvântul de învățătură, dar câteva nu reproduc textul evangheliei, ci se face direct referință la conținutul ei.

Exemplarele tipărite ale *Cazaniei* din 1643 au ajuns în toate părțile locuite de români. Locurile în care au fost identificate exemplare în sec. al XX-lea arată că ea a avut o remarcabilă circulație de-a lungul celor 350 de ani, dovedită, de obicei, pe baza însemnărilor făcute pe aceste exemplare. Trecerea dintr-o provincie românească în alta a cărții a fost obișnuită, pe calea schimbului în natură sau a cumpărării, transmisă prin colportaj (oameni care duceau cărți „în traistă” dintr-o regiune în alta) dar și prin dani. Laicii lăsau cu limbă de moarte să fie dată cartea unui locaș bisericesc, fie biserică de sat fie unei mănăstiri, dar se făceau daruri cu această carte și între mireni și /sau între călugări. Astfel încât itinerariile străbătute de unele exemplare sunt de-a dreptul impresionante.

Pe lângă exemplarele tipărite, chiar din a doua jumătate a sec. al XVII-lea au început să se facă transcrieri în copii manuscrise, reproducând integral *Cazania* sau doar unele învățături. A fost firesc, deci, ca și în Basarabia să se păstreze, până în vremea noastră, exemplare ale acestei importante cărți de predici¹⁷. O copie integrală a *Cazaniei* datând din 1731 a fost descoperită în Basarabia, la Mănăstirea Noul Neamț, în 1930¹⁸. Exemplarul a fost realizat la comanda unui locuitor din satul Șesuri (azi, jud. Hunedoara), deci din Transilvania. Apoi exemplarul poartă însemnarea: „am dăruit-o părintelui Cozmei sâin preotului Chiriță ot Șesuri” pentru ca, în 1784 să se găsească într-o localitate „Dealul Nou”, neidentificată, și, de aici, la biserica din Bucșeț (azi,

¹⁶ I. Lupaș, „*Cartea românească de învățătură*” de la 1643, într-o ediție transilvană la Alba Iulia în 1699, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXIII, 1957, nr. 10-12, p. 791-805.

¹⁷ Alături de alte exemplare identificate în diferite localități din Moldova, ele au fost descrise de preotul Paul Mihail, în studiile: *Circulația Cazaniei lui Varlaam în biserica Românească*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1957, nr. 10-12, p. 820-828 și *Știri noi privind circulația Cazaniei Mitropolitului Varlaam*, BOR, 1964, nr. 3-4, p. 372-388.

¹⁸ Paul Mihail(ovici), *Varlaam. O copie a cazaniei din 1731*, în *rev.cit.* Manuscrisul nu se mai afla însă după război în acest depozit, cf. Valentina Pelin, *Colecția Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț (sec. XIV-XIX)*, Editura Știința, Chișinău, 1989 (cf. și recenzia lui Paul Mihail, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXXIX, 1991, nr. 3-4, p. 430-432).

Bucșești), jud. Bacău. Probabil că în Bacău se așezaseră locuitori provenind din Transilvania. În drumul său, presupunem că exemplarul va fi ajuns la un călugăr de la mănăstirea Neamț, de unde apoi a fost „mutat”, odată cu multe alte manuscrise, în mănăstirea nou înființată în 1865, Noul Neamț din Basarabia. Exemplarul purta și însemnarea unui vestit călugăr pictor de la mănăstirea Noul Neamț, Ioasaf Berghie, care o citise pe când era încă mirean: „Precum să știe, că după loarea Plevnei, la anul 1877 am venit acasă ș am citit pi această ivanghelii românească”¹⁹. În Basarabia, ca și în Transilvania aflată și ea atunci sub stăpânire străină, *Cazania* a fost puntea de legătura cu matricea neamului.

Pe lângă exemplarele propriu-zise păstrate în bibliotecile unor mănăstiri și biserici sau la persoane particulare, textul unor predici a fost copiat pentru a fi introdus în miscelane, în vederea unor lecturi independente de contextul Cazaniilor. Astfel într-un miscelaneu copiat la mănăstirea Dobrușa, jud. Soroca (locul este indicat în manuscris), păstrat acum la Arhiva națională din Chișinău, unde l-am consultat, a fost transcrisă și *pareneza* despre *Viața Sfântului Teodor Tiron*, Sfânt deosebit de venerat în Moldova (17 februarie), când se face Liturghie în biserici, deși acum nu este trecut cu roșu în calendar. Marele Mucenic Teodor Tiron împreună cu Marele Mucenic Teodor Stratilat (8 februarie) și cu Sfântul Teodor (26 februarie) formează grupul de *Sfinți Teodori*, care este și hramul uneia dintre bisericile mari ale Iașului, ridicată la sfârșitul sec. al XVIII-lea. „Teodorii” au pandant și în tradiția populară laică, cu obiceiuri păstrate în lumea rurală. Presupunem că aceste explicații ar putea fi luate în considerație pentru a răspunde la o eventuală întrebare, de ce Mitropolitul Varlaam a consacrat un *Cuvânt de învățătură* Sfântului Teodor Tiron, în rândul Sfinților Mari, și a făcut cunoscută și prin *cazania* sa viața lui.

Discuția noastră despre tradiția predicii românești din Basarabia nu se reduce numai la aceste exemple, care ne-au stat acum la îndemână. Circulația textelor românești și copierea lor a fost mult mai intensă decât ar lăsa să se înțeleagă cele expuse aici. Vicisitudinile istoriei au distrus, mai mult decât în alte provincii românești, urmele de românitare. Nu este un mit faptul că unul dintre arhipăstorii ruși ai locului, Pavel Lebedev, a dispus să fie adunate cărțile românești din bibliotecile bisericilor, pentru a-i obliga pe preoți să-și procure cărți slavonești. Cu exemplarele adunate la Chișinău a fost apoi încălzită casa Arhierescă în cursul unei ierni²⁰. Cartea veche românească din această provincie nu a avut un regim privilegiat nici după 1918, deoarece considerându-se, în general, că scrisul chirilic nu mai prezintă interes, multe s-au degradat sau au fost înstrăinate. Ocupația intempestivă de la 28 iunie 1940, care a durat până la începerea războiului de eliberare a Basarabiei din iunie 1941, a făcut ca multe piese culturale de valoare să fie transportate în Rusia. A urmat în martie 1944 refugiul în Țară, ceea ce determină ca ceea ce s-a salvat din tezaurul culturii românești din această provincie să se păstreze în locuri foarte diferite. Considerăm că cercetările viitoare vor aduce la lumină noi dovezi de predicare în limba română în bisericile basarabene.

---

¹⁹ „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1957, nr. 10-12, p. 825.

²⁰ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericesti din Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p.51, citând bibliografia anterioară.

II. Predici alcătuite în Basarabia în sec. al XIX-lea

Parezeza la cununie din Molitfenicul, Chișinău, 1820

Un exemplu în sensul celor expuse mai sus se găsește în monografia pr. Vasile Gordon²¹, care citează o *Învățătură către miri*, din *Molitfenicul* tipărit la Chișinău, în 1820²². Textul din *Molitfenic* începe cu enunțul „Și preotul face învățătură celor de nou cununați” care prceizează, astfel, de la început, că este un text destinat să fie citit sau spus, pentru că preotul „face învățătura”, deci o expunere, pe care o încheie spunând „Și sfârșesc cuvântul meu zicând: Să fie blagoslovenia Domnului preste voi”.

V. Gordon consideră, pe drept cuvânt, că predica este „sobră, dar plină de căldură și încurajatoare pentru miri, cărora se adresează cu precădere și, de aceea, pentru „unicitatea și stilul ei sugestiv”, o include „printre modelele propuse pentru studiu” și o retipărește. Este o confirmare că parezeza românească și, în general, predica din biserica română a fost unitară și folosită în toate părțile locuite de români. Calitățile stilistice ale textului se datoresc, fără îndoială, talentului oratoric al lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, născut pe plaiurile Bistriței-Năsăud, cu studii la Sibiu, Budapesta și Academia Teologică de la Kiev (unde a făcut parte din clasa în care predarea se făcea în limba latină) și cu lungi stagii în Grecia pentru completarea cunoștințelor de limbă greacă și filosofie. În demnități eclesiastice a fost episcop al Tighinei, arhiepiscop al Poltavei, Mitropolit al Kievului, Mitropolit al Moldovei și Exarh al Țării Românești și, din 1812 până la moarte, în 1821, Mitropolit (al Basarabiei), în Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului, nou înființată de autoritățile țariste.

Predica de la Taina cununiei inserată în *Molitfenicul* tipărit de Mitropolitul Gavriil presupunem că a fost introdusă de diortositor prin preluarea unei tradiții în uz în Transilvania de nord încă de la începutul sec. al XVIII-lea. În manuscrisul a două molitfelnice copiate de călugărul Selevestru la mănăstirea Runcu la 1717 și 1719²³, *Taina cununiei* conține obligativitatea împărtășirii mirilor înainte de primirea binecuvântării nunții lor și preotul le adresează, la sfârșitul slujbei, *Învățătura* bisericii pentru viața de familie. Alte șase manuscrise păstrate la Biblioteca Academiei, nr. 1668, 2383, 4316, 4289, 5963, 3290 sunt similare ca conținut. Or, toate aceste molitfelnice au avut ca model *Trebnicul* lui Petru Movilă, tipărit la Kiev în 1646 sau ediția prescurtată apărută la Lwow, în 1695²⁴. Prin urmare, ipoteza științifică susținută de Vasile Gordon, că asemănarea izbitoare între partea introductivă a cuvântării lui Petru Movilă la cununia fiicei lui Vasile Lupu cu Janusz Radzwill, din 1642, și introducerea la *Învățătura către miri* din *Molitfenicul* de la Chișinău din 1820 s-ar datora faptului că „autorii Molitfenicului (din 1820) cunoșteau textul cuvântării mitropolitului Petru Movilă, sau și unii și alții au folosit un text oarecum comun” este integral confirmată. Textul unei parezeze de la cununie, tipărite în *Trebnicul* său de Petru Movilă, care a

²¹ Pr. Vasile Gordon, *Predica ocazională*, EIBMBOR, 2000, p.74 și, în Anexă, p. 196-197.

²² Cf și *Acte în limba română...*, p. 9, nr. 61 din *Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia*. Pe lângă exemplarul *Molitfenicului* păstrat la Biblioteca Academiei, am mai descoperit, în depozitele marilor biblioteci cercetate, doar un al doilea exemplar în România, la biblioteca Arhivelor Statului din Bacău.

²³ Paul Mihail, *Molitfelnicele de la mănăstirea Runcu din Ardeal comparate cu alte manuscrise din epocă*, „Mitropolia Ardealului”, XXIX, 1984, nr. 9-10, p. 663-677.

²⁴ Cf. Paul Mihail și Zamfira Mihail, *L'oeuvre de Pierre Movila en langue roumaine. Témoignage inédits du XVIII-e – XIX-e siècles*, in *Pierre Movila et son temps*, București, Commission Nationale de la Roumanie pour l'UNESCO, 1996, p.107-124, în spec. p.109-110.

circulat încă de la începutul sec. al XVIII-lea și în limba română, a putut fi astfel preluat din tradiția molitfelnicelor românești din ținutul natal de către Mitropolitul Gavriil sau direct din *Trebnicul* slavon movilean și transpus în propriul său *Molitfenic*.

Dar parezeza Mitropolitului Gavriil este în cea mai mare parte o tratare mult mai apropiată de mentalitatea populară a învățaturii bisericii despre căsătorie, amintind de datoria soților unul față de altul după exemplul legăturii dintre Hristos și Biserica și alte sfaturi către miri preluate din rugăciunile slujbei. Astfel, devine într-un fel mai convingător cuvântul preotului în momentele de bucurie, pentru că se sprijină pe textele bisericii și, totodată, învățăturile capătă mai multă autoritate, decât ar fi numai sfaturile (individuale ale preotului. În același *Molitfenic* se află și un *Cuvânt ce face preotul cătră nașul după luminarea preuncului cu sfântul botez*. În asemenea situații, nu se poate reproșa faptul că învățătura ar deveni stereotipă, pentru că repetarea necesară a unor recomandări, fie că sunt morale, etice sau sociale, nu le uzează. Din contra, principiile de bază ale vieții creștine trebuie repetate în orice împrejurare, pentru a intra în „subconștientul” oamenilor și, în acest fel, a influența, într-adevăr, viața noastră.

Pastorala mitropolitului Gavriil, Chișinău, 1819, exemplu de predică morală

Printre *pareneze* ar putea fi incluse, în genere, și *Pastoralele* pe care ierarhii le trimite tuturor bisericilor din subordine de cel puțin două ori pe an, de Crăciun și de Paști, cu atât mai mult cu cât ele sunt citite după Sfânta Liturghie în biserică, pentru toți enoriașii. Mitropolitul Gavriil a fost un talentat alcătuitor de texte religioase (cărțile diortosite de el o dovedesc), cu un stil deosebit. În perioada 1812-1821 el a expeditat tuturor preoților patru Pastorale. Fac parte din categoria *parenezelor*: [*Pastorala contra beției*], expediată la 9 iulie 1819 și o [*Pastorală prin care îndeamnă pe credincioși să păstreze duminica zi de sărbătoare*], expediată la 2 septembrie 1820.

În Basarabia, în cursul secolului al XIX-lea nu am descoperit nici o *Pastorală* trimisă cu prilejul sărbătorilor; este posibil ca să nu fi existat această tradiție în Biserica Rusă. În Biserica Ortodoxă Română această adresare directă a ierarhului locului către „întregul cler, cinul monahal și dreptcredincioșii creștini” s-a încetățenit de la sfârșitul sec. al XIX-lea, sporadic, și a devenit formă generală și permanentă din 1948²⁵. Au fost semnalate câteva *Pastorale* ale Episcopului Melchisedec pe vremea când era episcop al Ismailului (1872-1878)²⁶. De asemenea, Mitropolitul Iosif Naniescu avea obiceiul să se adreseze clerului.

[*Pastorala contra beției*] începe prin tradiționala formulă de adresare a unui ierarh către cei din subordinea lui. „Cu mila lui Dumnezeu, smeritul gavriil al prea Sfântului Îndreptătorului Sinod člen (= membru) și exarh, Mitropolit Chișinăului și Hotinului, Tuturor celor ce sânteți în eparhia noastră din tagma duhovnicească: preoților, diaconilor și țarcovnicilor, dar și milă vă cerem de la începătorul păstorilor și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, iar de la smerenia noastră arhierească blagoslovenie vă tritem”.

---

²⁵ Cf. pr. Armand Munteanu, *Călăuză omiletică*, „Glasul Bisericii”, 1968, nr.5-6; Ghid bibliografic, BOR, 1974, nr. 1-2.

²⁶ Paul Mihail, *Contribuția episcopului Melchisedec la războiul pentru independență*, în BOR, 1977, nr. 5-6, p. 418-424 și, *idem*, *Scrisori și însemnări de la Episcopul Melchisedec al Romanului*, în „Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor”, Roman, IV, 1992, p.163-197.

Arhipăstorul amintește jurământul pe care fiecare preot l-a dat la hirotonie, „de a fi chip (= pildă) pentru credincioși, și cu cuvintele și cu faptele”. Apelează la examenul de conștiință pe care fiecare slujitor trebuie să și-l facă, întrebându-se dacă „este lumina ce s-au pus în sfeșnic, ca să lumineze tuturor celor din casă” și dacă „vorbește și lucrează întru întărirea sufletelor omenești întru credință și fapte bune”. Și, mai ales, cere ca fiecare să-și scruteze sufletul ca să mărturisească dacă nu cumva s-a apropiat „cu cugetul îngreoiet de beție către prea sfântul Prestolul Domnului, unde nevăzut, cu frică și cu cutremur, se închină Puterile cerești”.

Ierarhul nu ceartă, ci caută să sprijine sufletește pe cei căzuți în patimă, pentru care „eu totdeauna m-am rugat lui Dumnezeu ca să vă întărească pre voi în frica Sa, să iubiți viața trează și fără prihană”. Enumeră toate relele pe care beția le aduce cu ea și invocă pedeapsa cerească, că „după cuvântul Sfintei Scripturi, bețivii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu”, pentru că „sunt asemenea celor spurcați, slujitori idolilor, ocărători, jefuitori și răpitori” iar, după prorocul Isaia „vinul îi va avea pe ei în focul cel de veci”. Dar nu uită să adauge că și Sfântul Sinod înțelege să pedepsească cu scoaterea din tagma clericală pe cei bețivi, iar cei care mor de această patimă, nu sunt îngropați creștinește, socotindu-se că sunt sinucigași. El însuși a poruncit celor în drept să-i raporteze despre clericii căzuți în această patimă.

Modul în care se poate scăpa de „chemarea diavolului” o găsește în „fierbinți rugăciuni” și îndeamnă „indeletniciți-vă fără de lenevire întru cetirea cărților celor sfinte, învățați-vă și vă înțelepțiți dintr-însele, spre mântuirea voastră (subl.n.)”. Și, mai ales „cetiți cât puteți mai adeseori pouceniile voastre cele de hirotonie (=cartea de preoție), precum voi la intrarea în chemarea voastră v-ați și îndatorit”.

Pledoaria pentru scăparea de păcate este patetică și se simte dorința ca cei căzuți să se îndrepte prin propria lor voință, la care face apel și el. Este o pagină emoționantă de grijă paternă către fiii sufletești încredințați lui.

Manuscris românesc de predici din Basarabia din sec. al XIX-lea de la Biblioteca Centrală a Universității Iași, III-160

După 1844, anul morții episcopului Dimitrie Sulima, unii dintre ierarhii care au condus destinele Basarabiei în sec. al XIX-lea au instituit obligativitatea pentru preoți de a ține predici, și de a prezenta textul pentru verificare protopopului. În revista eparhială s-au tipărit informații că episcopul însuși citește toate predicile care urmează să fie rostite la bisericile din Chișinău. Se știe însă că cei 13 episcopi care s-au succedat la Chișinău până la 1918 au fost toți ruși și nici unul nu a învățat limba română. Prin urmare ei verificau numai predicile în limba rusă. Obligația de a prezenta predicile în scris a existat, și dovada o constituie un manuscris păstrat la Biblioteca Centrală a Universității din Iași, cota III-160, ms. 445.

Manuscrisul cuprinde predicile alcătuite de preotul Dumitru fiul lui Mihail, din satul Ciuciulea-Orhei, dar nu există nici o însemnare și nici un fel de alte date referitoare la data alcătuirii sau la împrejurările în care predicile au fost rostite. Am argumentat anterior că predicile au fost scrise în perioada 1860-1870. Conținutul manuscrisului este următorul:

f.1-6v Învățătură pentru împărtășire; f. 7-12 v 22 *nedelja* (săptămâna a 22-a) f. 13 Poucenie Evanghelia la fântâna Patriarhului Iacov (Învățătura în Duminica samarinencei); f. 17 *Poucenie v subbotu Lazarev* (Învățătură în Sâmbăta lui Lazăr); f.19

Nr.8 În a 5-a săptămână a Postului; f.23 La ziua Intrării în Biserică; f.27 29 Av(gust); f. 31 În ziua Bunei Vestiri; f.38 În Duminica a 17 după 50-me; f.42 (Duminica Vameșului); f.46 Cuvânt la sfințirea bisăricii; f.52 (Cuvânt la sfințirea bisăricii, altă variantă); f.60 (Cuvânt la sfințirea bisăricii, altă variantă); f. 68 Cuvânt la înnoirea hramului; f.72 (Cuvânt la înnoirea hramului, altă variantă); f.80 Deșertăciunea deșertăciunilor (Cuvânt la înmormântare); f.88 *Poucenie na obnovlenie* (Cuvânt la înnoirea hramului, altă variantă); f.92 *Nadgrobnoe o Alexandre* (Cuvânt deasupra gropii lui Alexandru); f.100 Fără de veste a venit moartea; f.105 la Schimbarea la față; f.109 Intra-voi în casa ta; f.113 *O strașnom sud* (În Duminica Strașnicului Județ); f.117 Învățături pentru dascăl; f. 121 (Cuvânt la înmormântare); f.127 (Cuvânt la înmormântare); f.132 Învățătură la 22 (A 22-a Duminică după Rusalii); f.136 *21 ned.* (A 21 Duminică după Rusalii); f.142 În Duminica 22. Despre bogatul și Lazăr; f.146 În Duminica a 18-a; f.150 *V nedelja 26* (În Duminica a 26-a); f.154 *V 12 nedelju* (În a 12-a Duminică); f.158 *Poucenie v Nedelja 12 po piatdesjatnica* (Învățătură în a 12-a Duminică după Cincizecime); f.162 11 *Nedelja* (a 11-a Duminică); f.168 În ziua Întâmpinării Domnului; f. 172 În Duminica a 3-a a Sv.Post; f.176 Hristos a Înviat; f.180 Muiere, iată fiul tău; f.188 la Ziua Nașterii de Dumnezeu Născătoare; f.194 *V 6 nedelja* (În Duminica a șasea); f.198 la a 11 Duminică după 50-me; f.202 În Duminica a 35; f.206 În zioa Săborului Arhistratig Mihail; f.210 *Poucenie v 1 nedelju velikogo posta* (Învățătură în prima duminică a Postului mare); f.214 (Explicarea rugăciunii Domnești. Cuvintele:) Tatăl Nostru; f. 217 Sfințească-se numele Tău; f.219 Vie Împărăția Ta; f.221 Fie Voia ta; f. 223 4 cereri, Pâinea noastră cea de-a pururea dă-ne o noao astăzi; f.226v 5 cereri: Și ne iartă noau greșalele noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri; f.229 6 și 7 *proșenie* (cerere) Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne izbăvește de cel viclean; f.232v Învățătură în Duminica pravoslaviei (Ortodoxiei) pentru cei ce să depărteazi de ispovedanie și sf. împărțășire; f.236 Învățătură în Vinerea Mare; f.237 Pierzare de beție (din) *Urmare creștinească* de preotul A. Lunin (traducere); f.241 Învățătură la zioa Adormirii a Maicii Domnului; f.245 *V deni uspenii Pr.Bogorodiți* (În ziua Adormirii Maicii Domnului); f.249 Doamne, noi am greșit înaintea ta și Tu te-ai mâniat. Rugăciunea la neploare; f.255 *Poucenie pri nastuplenii žatvy* (Învățătură la începerea secerișului); f. 259 (Îndemn pentru a veni la biserică); f. 263 *Poucenie o pominoventii* (Învățătură despre pomenire); f.267 Învățătură în Duminica Fiiului celui curvari; f.271 *Poucenie na Novyi god* (Învățătură de Anul Nou); f.275 Învățătură în zioa tăierii Cinstului cap a Botezătorului Domnului Ioan; (foi lipsă= f.281 *Na Blagoveștenie i Verbnoe Boskresenie* (La Duminica Floriilor); f. 285 Pentru împărțășire; f. 290 *V 9 nedelju po 50* (În Duminica a 9 după Cincizecime); f. 294 În Duminica a 10 după 50-me; f. 298 *V vel(ikii) Cetverg* (În Joia Mare; f. 300 În a 11 Duminică; f. 304 Pentru auzările de holeră, În duminica a 10; f.308 *Na Verbnoe Voskresenie* (În Duminica Floriilor); în total 72 de cuvântări. Am reprodus titlurile originale ale predicilor și, în paranteză, traducerea, atunci când a fost necesar. Unele titluri sunt în limba rusă (le-am redat în italice), presupun pentru a putea fi citite de cei care făceau verificarea, dar toate textele sunt în limba română.

Manuscrisul a fost constituit din „caiete”, adică din foi de hârtie îndoite la mijloc (18 x 22,5 cm.), fiecare conținând o predică, care au fost legate fără să se respecte o ordine cronologică; este posibil să fi fost redactate în diferiți ani. Există mai multe variante ale unor predici, mai ales cele legate de sfințirea bisericii după reparații.

Scrisul este destul de dezordonat, se simte că este al redactării directe, cu corecturi și adausuri de formulări noi; scris cu cerneală de culoare neagră decolorată. De la început ne impresionează stilul clar și direct al adresării către enoriași a preotului Dumitru, care are o exprimare românească frumoasă, neinfluențată de mediul aloglot.

Structura omiletică a manuscrisului: pentru o analiză riguroasă a conținutului vom avea în vedere clasificarea tradițională în: omilii *exegetice*, omilii *tematice* și omilii *catihetice*. Printre cuvântările din acest manuscris nu se găsesc omilii exegetice, fapt pe deplin explicabil dacă ne gândim că preotul Dumitru a predicat într-un sat. În schimb, el s-a referit de obicei la pericopa evangheliei zile, pentru a trage învățăminte de credință și a da sfaturi pentru viața credincioșilor. Prin urmare, majoritatea cuvântărilor sunt *omilii tematice*.

Alegerea evangheliilor pentru a fi explicate este foarte sugestivă pentru pastorația preotului Dumitru. El a întocmit predici (sau s-au păstrat din predicile întocmite de el) pentru următoarele duminici: **a 9-a** după Rusalii (f.290) (Umblarea pe mare; potolirea furtunii); **a 10-a** (f.294) (Vindecarea unui lunatic); **a 11-a** (în trei variante, f.162, 198 și 300), (Pilda datornicului nemilostiv !); **a 12-a** (în două variante, f.154 și 158) (Pilda tânărului bogat); **a 18-a** (f.146) (Pescuirea minunată); **a 21-a** (f.136) (A Sf. Părinți de la Sinodul VII); **a 22-a** (în trei variante, f.7, 132, 142) (Bogatul nemilostiv); **a 26-a** (f.150) (Pilda bogatului căruia i-a rodit țarina) apoi duminicile din triod: **a 35-a** (f.202) (Samarineanul milostiv); **a 17-a** (f. 38) (a Canaaneencei); **a 33-a** (f.42) (A vameșului); **a 34-a** (f.267) (A fiului risipitor); **Duminica lăsatului sec de carne** (f.113) (a Înfricoșatei Judecăți); **Duminica 1-a din Post** (în două variante, f.210 și 232) (A Ortodoxiei); **Duminica a 3-a din Post** (f.172) (a Sfinei Cruci); **Duminica a 5-a din Post** (f.19) (A cuvioasei maria Egipteanca); **Duminica a 6-a din Post** (în trei variante f.194, 281, 308) (a Floriilor) și ziua premergătoare, de pomenire a morților, **Sâmbăta lui Lazăr** (f.17); sunt două cuvântări pentru **Vinerea Mare** (f.180 și 236) și ciclul se încheie cu o frumoasă cuvântare de **Învierea Domnului** (f.176).

Pentru alte mari sărbători au fost întocmite predici pentru **Anul Nou** (f.271); **Întâmpinarea Domnului** (f.168); **Buna Vestire** (f.31); **Schimbarea la Față** (f.105); **Adormirea Maicii Domnului** (F.245); **Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul** (două cuvântări, f.27 și 275); **Nașterea Maicii Domnului** (f-188); **Sfinții Arhangheli** (f.206) și **Intrarea în Biserică a Maicii Domnului** (f.23).

Textele acestor cuvântări sunt foarte bine alcătuite, în spiritul îndrumărilor Bisericii, cu bun simț, cerință absolut obligatorie pentru păstorul care vrea ca enoriașii săi să-și însușească cele auzite în predică pentru viața de zi cu zi, pentru deprinderea faptelor bune, pentru lupta contra păcatelor și dobândirea mântuirii, pentru însuflețirea credinței lor prin marile exemple ale parabolilor evanghelice. În fiecare predică este expus un principiu călăuzitor, pentru ca ascultătorului să-i rămână în amintire o idee cu exemplificarea corespunzătoare. În Duminica 1-a din Post ideea este ca din numărul Sfintelor taine ale Bisericii să fie scoasă în evidență Taina Sf. Împărtășanii, asupra căreia preotul Dumitru a revenit în nenumărate predici, pentru a face pe enoriași să-și dea seama de importanța pregătirii sufletești pentru spovedanie și primirea Sfintei împărtășanii.

Și **de Duminica Ortodoxiei**, după ce face o scurtă incursiune istorică, explicând sensul denumirii „Pentru ce să numește așa această duminică. Pentru că Biserica prăznuiește biruința Pravoslaviei (ortodoxiei) asupra protivnicilor sfintelor

icoane și dă anatemei toate eresurile și pre toți cei ce se leapădă de pravoslavnică credință” face aplicație la situația din enorie, arătând că și cei care nu se împărtășesc sunt considerați, de către Sfinții Părinți, ca împotriviți ai lui Hristos și, deci, la fel ca și hulitorii și ereticii. Și, sfătuiește ca „în Sfântul Marele Post negreșit se cuvine fiecăruia creștin să se împărtășească”. Preotul îndeamnă pe cei prezenți în biserică să spună și vecinilor lor, citând cuvintele Sfântului Apostol Iacob: „Să știe că cel ce au întors pre păcătosul de la rătăcirea casii lui va mântui suflet de moarte și-și va acoperi mulțime de păcate” (Iacob, 5,20).

Preotul Dumitru a folosit deseori citatul evanghelic sau din Sfinții Apostoli pentru susținerea expunerii sale. Astfel, **la Adormirea Maicii Domnului**, arată că trebuie să ne pregătim din timpul vieții pământești pentru viața veșnică, și o descrie pe baza cuvintelor Sfinților evangheliști: „Fiii veacului aceuia nici să vor însura, nici să vor mărita, că mai mult nu pot muri, că sânt asămenea cu îngerii și sânt fiii lui Dumnezeu, fiind fiii Învierii” (Luca, 25,26,27), „Dreptii în veac vor fi vii și vor trăi” (Ieremia, 5,15) ș.a.

Pentru câștigarea speranței de a ajunge în Împărăția cerurilor predicatorul face un excurs cu prilejul omiliei la Duminica 35-a, atunci când explică pericopa „Mai lesne este cămilii a intra prin urechea acului, decât bogatului în Împărăția lui Dumnezeu (Luca, 18,25)”. El afirmă: „Hristos nu bogăția cu aceste cuvinte o judecă, ci pre aceia oameni bogați care nu știu a se folosi de averea pe care le-a încredințat-o lor Dumnezeu”, pentru că și talanții au fost împărțiți în mod diferit, fiecăruia după vrednicia lui și pentru că Împărăția sa este moștenire nu numai pentru unii din fiii săi, numai pentru săraci. Cei care se lipsesc cu inima și cu gândul pentru avere, aceia sunt judecați, „pentru că bogații fără cei săraci nu pot să se mântuiască”. Și se întâmplă ca și cei săraci, dacă își cheltuiesc puținul ce-l au în beții și alte mișelii, și aceia sunt tot atât de păcătoși, ca și cei avuți. Fiecare trebuie să facă binele după putința sa.

Sunt citate cuvinte din Părinți ai Bisericii pentru autoritatea explicațiilor lor, astfel în această predică este invocat Sfântul Gherman, care a spus Sfintei Evdochia că „cine agonisește avere cu dreptate și o întrebunțează la fapte bune, acela este drept înaintea lui Dumnezeu”.

Legătura între cuvintele Sfintei Evanghelii și realitățile înconjurătoare din viața noastră sunt făcute foarte sugestiv. Astfel, **la Schimbarea la față**, referindu-se la Cuvintele Apostolului: „Bine este noao aicea”, se întreabă dacă omul pe pământ are un asemenea loc și răspunde cu încredere că acest loc pentru noi, unde putem să spunem „Doamne, bine este noao aicea” este Sfânta Biserică. Și ajungând cu expunerea astfel, nu uită să aducă aminte credincioșilor, că pentru a fi vrednici de sfânta biserică, trebuie să ne curățim, prin împărtășanie, de păcatele noastre.

Într-o altă Cuvântare, **la Duminica a 9-a**, referindu-se la ajutorul dat de Iisus Hristos Apostolului Petru, atunci când era în primejdie, părintele Dumitru arată că și noi ne zbatem în valurile vieții și că trebuie să ne îndreptăm în momentele grele către Dumnezeu și să nu ne îndoim, ca Petru. Însă părintele constată cu regret că, „ în scârbe și nevoi noi alergăm mai degrabă către vrăjitori, descântători și alții și de la dânșii așteptăm izbăvire”. Predicatorul de acum mai bine de o sută de ani era direct în referirile sale, cu putere de convingere în argumentări și perseverent în a ajuta pe enoriașii săi. Consider că predicile *tematice* din acest manuscris sunt scrise cu har de păstor și cu credință că vorbele adresate poporului dreptcredincios vor fi ascultate și vor da roadă.

Manuscrisul cuprinde și un grupaj de *omilii catihetice*, prin suta de predici în care preotul a explicat toate expresiile rugăciunii Tatăl Nostru (f.214-231v.). Presupun că autorul a fost un păstor sfătos, care a vrut să-i și lumineze pe enoriașii săi asupra adevărilor tuturor Cuvintelor Bisericii, să-i și învețe, deci, nu numai să-i sfătuiască asupra principiilor bune de viață și, de aceea, a lărgit sfera Învățăturilor sale. A înțelege sensul rugăciunii înseamnă foarte mult pentru cel care se roagă, pentru că numai astfel nu va repeta mecanic un text pe care de obicei îl citește. Prin proprie meditație se ajunge, în lumea laică, foarte greu și foarte rar la explicații adânci și, de aceea este imperios necesar ca să li se dea credincioșilor încă din perioada copilăriei și adolescenței puțința de a avea acces la înțelegerea rugăciunilor principale: Tatăl Nostru, Simbolul Credinței, rugăciunile lui Efreem Sirul din timpul postului (Doamne și Stăpânul vieții mele) și altele. Firește, cunosc faptul că la lecțiile de religie din școli există asemenea preocupări, dar și în pastorație predica catihetică este foarte rodnică²⁷.

Învățăturile morale sunt prezente oarecum în majoritatea acestor predici rostite într-un sat basarabean la sfârșitul sec. al XIX-lea. Autorul a fost preocupat cu deosebire de stârpirea viciului beției, care era foarte greu de combătut, pentru că fiecare gospodar din acele locuri avea via sa și, din octombrie până vara nu se bea apă, ci numai vin. De aceea se recomanda „măsura” și nu „abstinența”. Condamnarea „beției” se face cu deosebită gravitate la predica **de la 29 August**, arătându-se că fărădelegea lui Irod a fost făcută la beție și pentru că, și în zilele noastre, se fac multe omoruri de către oameni beți. Pe lângă băutura ca atare, predica arată că petrecerile cu cântece și jocuri nu se mai sfârșesc în satele basarabene, că „benchetuiala” nu se face la casa omului ci în locuri publice, unde sunt atrași nu numai oameni în puterea vârstei ci și tineri, care își pierd capul și devin vicioși pentru toată viața. Se face trimiterea, dureroasă, la un omor întâmplat la beție chiar în sat și se descrie întregul tablou al nenorocirilor pe care le aduce beția. Există două variante de predici pentru 29 August (f.29 și 275) ceea ce arată că subiectul preocupa în mod deosebit pe părintele Dumitru. Constatăm că aspectul moral care predomină în predici este recomandarea făcerii faptelor bune și, în genere, tot ceea ce ține de viața sufletească și nu de aspectele cotidiene ale traiului.

Panegiricele. Cinstirea Maicii Domnului s-a făcut totdeauna în Biserica Ortodoxă cu evlavie deosebită și cele patru Mari Sărbători care Îi sunt special închinată, și care se serbează de tot poporul, sunt semnificative pentru locul Său în ierarhia cerească. Și în manuscrisul de față au fost incluse patru predici închinată sărbătorilor Sale (în ordinea paginilor – f. 23 Intrarea în Biserică a Maicii Domnului; f. 31 Buna Vestire; f.188 Nașterea Maicii Domnului; f.245 Adormirea Maicii Domnului. Fiecare dintre ele reprezintă o gingașă cinstire a celei maienerate dintre femei și dulceața celor spuse le transformă în adevărate pagini lirice de măiestrie artistică. Astfel, **la 8 septembrie**, moto-ul predicii este cântarea Maicii Domnului de bucurie „Mărește suflete al meu pe Domnul și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, Mântuitorul meu” în antiteză cu cântarea pe care tot Maica Domnului o spune, jelindu-se, la picioarele Crucii: „Vai mie, Fiul meu, vai mie inima mea, Fiul meu cel iubit”. Învăătura pentru creștini este că Maica Domnului mult a pătimit și a plâns în viața aceasta, că a trăit în sărăcie și a îndurat toate și niciodată nu s-a plâns de durerile ei, pe când noi oamenii nu știm să ne ducem crucea păcatelor noastre, pentru că „noi și în bogăție păcătuim și în

²⁷ Cf. Pr. Grigore Cristescu, *Predică sau cateheză*, Sibiu, 1929.

sărăcie, greșim”. În predica **de la 15 August** adaugă considerațiile sale despre ridicarea la cer a Maicii Domnului și aduce aminte credincioșilor că: „Dumnezeu în grija lui pentru om și moartea o preface pentru noi în bucurie” pentru că pomenirea dreptilor o proslăvește cu bucurie duhovnicească. Ei toți ne dau nădejdea vieții veșnice și maica Domnului este solitoarea (= solul) și mijlocitoarea noastră.

Legătura credincioșilor cu Maica Domnului este de mare bucurie, de aceea, cuvântările la Sărbătorile Ei sunt encomiatice, ca un fel de *Laudatio* a darurilor Sale pentru oameni, și nici nu ar putea fi altfel, decât un nesfârșit *Acatist* de preamărire. Ar putea să pară surprinzător că nu este nici o predică consacrată sărbătorii anume a unui Sfânt, și nu știm să explicăm acest fapt; poate nu este o lacună ci pur și simplu predicile respective nu au fost legate în acest volum (de altfel legătura este mult mai târzie și, după starea precară de conservare a foilor, probabil mult timp ele au stat în condiții improprii). Sau, este posibil ca în tradiția teologică a vremii și a locului, despre Sfinți să circule texte mai ales în medii mănăstirești (unde se citeau permanent Mineele și întreaga literatură hagiografică). Consider că mai verosimilă ar fi explicația că nu se mai rostea predică despre ei, de vreme ce la strană se citea la fiecare slujbă Sinaxarul sau Cazania zilei.

Parenzele constituie un capitol bogat în această culegere de predici, pentru că evenimentele care să fi determinat alcătuirea lor nu au lipsit. În primul rând, constatăm din referințele repetate la necesitatea ca enoriașii să contribuie la terminarea bisericii, că în acei ani, în satul Ciuciulea a fost ridicat un nou locaș. De aceea și festivitățile legate de sfințirea bisericii au determinat alcătuirea mai multor predici. Astfel sunt redactate trei variante apropiate ca tematică „La sfințirea Bisăricii” (f. 46, 50 și 60) și tot trei predici „La înnoirea hramului” (f.68, 72 și 88). Tematica se referă la „facerea binelui obștesc” pentru Casa Domnului, căci „ce fericire și ce mare și neprețuită norocire este pentru creștin când el are în sat lăcașul Domnului”, pentru că în Biserică află limanul la care iese din viforul ispitelor și pentru că în Ea stă nevăzut Împăratul Împăraților și Domnul Domnilor, unde se aduce jertfa cea fără de sânge.

Înfrumusețarea și înnoirea bisericii este pusă în antiteză, procedeu pe care am observat că îl folosește cu predilecție părintele Dumitru, cu sufletul oamenilor înnegrit de păcate „care se dovedește nevrednic pentru sălășluirea Domnului Nostru, căci prestolul cel dinlăuntru al sufletului nostru este pustiit de fapte bune”.

O altă variantă a predicii **la sfințirea bisericii** (f.46) are ca motto cuvintele Împăratului David, din Matei,26-7: „Una am cerut de la Domnul, aceasta voi căuta” și aceasta este „locuirea în Casa Domnului”. Or, prin faptul că au ridicat biserică nouă, și creștinii din localitatea respectivă vor putea și ei locui în Casa Domnului, pentru că aici „ne-am dobândi mijlocire de a ne împreuna cu Dumnezeu”.

Cea de a treia formă a cuvântării (f.72) pornește de la cuvintele din Isaia 5, 7 „Intra-voi în Casa Ta, închina-mă-voi în Biserica Ta cea Sfântă întru frica ta” îi dă prilejul preotului să enumere elementele definitorii ale Bisericii drept „Casă a lui Dumnezeu”, în care acesta locuiește spre bucuria credincioșilor săi. Remarcăm și în această predică, ca de altfel pe parcursul întregii culegeri, că citatele alese sunt foarte sugestive, scurte – bune pentru o rapidă memorizare de către ascultători – și pregnante prin imaginea pe care o conțin. Pentru a încredința pe enoriași că Iisus chiar este în mijlocul lor la Biserică, părintele Dumitru citează din Matei, 18-20: „Unde sunt doi sau trei adunați întru numele Meu, acolo voi fi în mijlocul lor”. Parecă simțim și noi acum,

cititorii de peste veac, ceea ce vor fi simțit ascultătorii părintelui, mai ales dacă și vocea îi va fi fost la fel de impresionantă ca vorbele, că Hristos este în Biserica Sa, lângă fiecare și în fiecare credincios.

Necrologul sau pareneza funebră este o formă de cuvântare mai puțin folosită în Moldova decât în Transilvania, unde obligativitatea formulării așa-ziselor *iertăciuni ale rudelor* cu decedatul sunt scrise și citite de către preot. În Moldova, bocetul care era practicat de rudele mortului sau de către bocitoare „profesioniste”, în sensul că erau chemate de obicei la asemenea manifestări dintr-o altă localitate, preiau într-o anumită măsură rostul preotului care aduce cuvântul de mângâiere. Firește, Cuvântul preotului este așteptat totdeauna.

În manuscrisul preotului Dumitru s-au păstrat mai multe texte de **pareneze funebre**, rostite mai ales cu prilejul unor morți violente (f. 121, 127). Predicatorul a folosit prilejul pentru a adresa tuturor celor prezenți învățătura bisericii relativă atât la despărțirea de cei dragi cât și pentru a repeta sfaturile contra beției, a gâlcevilor și a vieții în destrăbălare. Pentru că în mediul sătesc multe morți violente se datoresc acestor păcate. Și chiar în momente de durere, sau tocmai în aceste momente este bine să i se arate omului starea sa în păcat, pentru a trezi remușcări și a nu-l lăsa să cadă în revoltă contra nenorocirilor care i se întâmplă. Pentru că Dumnezeu nu voiește moartea păcătosului, ci să se întoarcă la El, și de aceea părinții și ceilalți apropiați ai răposatului trebuie să se roage pentru sufletul lui și pentru sufletele lor, ca să fie stărpite aceste păcate.

Mai deosebite sunt două cuvântări la înmormântarea unor preoți-confrați (f.80 și 92). Pe lângă lauda activității celui trecut la Domnul, pentru că „este vremea tăcerii”, după zisa înțeleptului Solomon, vorbitorul exprimă pe scurt gândurile sale despre cel care „se odihnește” în locașurile dreptilor și încheie, emoționant, cerându-și iertare „pentru cele ce v-am grăit vouă în viața aceasta”.

Pareneza la parastas, pentru a readuce în conștiința tuturor necesitatea pomenirii celor răposați, a fost rostită cu prilejul Paștilor Blajinilor, o tradiție din Moldova, care aduce la morminte pe toți locuitorii în prima luni după Săptămâna Luminată, deci în prima zi când Biserica îngăduie din nou parastase, după Paști. După cum reiese din cuvântare, la comemorare nu participau însă toți locuitorii, de aceea li se face reproș pentru uitarea strămoșilor, fiindcă, „cu ce măsură vom măsura, cu aceea ni se va măsura”.

Pareneze la evenimente deosebite (f.69 și 255) au fost pronunțate după slujba făcută pentru tot satul în câmp, una „*pentru vreme de neploare*” și alta la începerea secerișului. Tema aleasă pentru începerea unei lucrări agricole esențiale pentru viața satului nu este, cum ar putea fi de presupus, necesitatea muncii, ci tema evanghelică a alegerii grâului de neghină și a necesității ca în orice moment al vieții să lucrăm pentru creșterea „recoltei” duhovnicești, care ne va aduce roade bune în ceruri.

Toate predicile din manuscrisul pe care l-am prezentat aici sunt străbătute de un suflu optimist, de încredere în posibilitatea de mântuire a omului și de înțelegere a cuvântului lui Dumnezeu pentru desăvârșirea noastră. Concluzia acestui „seceriș” duhovnicesc este bogată în învățăminte și în încrederea vieții religioase a românilor din Basarabia din sec. al XIX-lea, pe care ascultătorii le auzeau în limba lor maternă.

Concluzii

Mărturiile invocate în lucrarea de față despre predica în limba română din Basarabia definesc o activitate care a susținut duhovnicește, în limba lor maternă, pe românii aflați în afara granițelor țării.

Predica se dovedește a fi prezentă în toate momentele importante ale vieții liturgice și la evenimentele legate de viața omului. Întocmirea predicii se baza pe cunoașterea și folosirea Evangheliei, a Sfintei Scripturi, în general, a Cuvintelor Sfinților Părinți și pe acea înțelepciune populară care a contribuit ca preoțimea să vorbească totdeauna într-un grai sfânt, într-un stil apropiat de înțelegerea ascultătorilor, funcția „învățătoarească” a predicii fiind totdeauna pe primul plan. S-a putut observa că au fost alcătuite aproape toate genurile de omilii și de predici.

Obligația preoților din Basarabia, într-o anumită perioadă, de a scrie predicile, pentru a fi verificate din punct de vedere teologic reprezintă, în perspectivă istorică, un bun câștigat pentru Istoria Bisericii Române în general și pentru istoria predicii la români. În primul rând textele respective sunt documente de limbă română și de rezistență prin cultură, în special. Pentru că „Parler Culture, c'est parler l'Eglise”.

Résistance par la culture en Bessarabie au XIXème siècle. L'Homélie

Quoique les discussions sur le roumain des majoritaires ou des minoritaires se réfèrent à la période contemporaine, notre article s'occupe de la situation du XIXe siècle. De 1812 à 1918 les roumains majoritaires de Bessarabie se sont trouvés sous l'oppression tsariste qui a menée une politique de desnationalisation par l'anéantissement de la langue roumaine. On n'enseignait que le russe et les publications en roumain ont été interdites. C'est dans les églises orthodoxes que les prêtres, qui ne savaient pas toujours le russe, employaient le roumain aux cours des cérémonies religieuses et dans leurs discours moralisateurs à la fin de la liturgie.

En analysant les homélies en roumain, conservées dans les manuscrits, du point de vue du canon littéraire, nous avons constaté qu'elles ont représenté aussi une sorte de „résistance par la culture”, vue que ces homélies ont perpétrées les normes linguistiques du roumain écrit standard.

*Universitatea „Spiru Haret”, București
România*

